

Bombers al servei de Franco

Marc Ferrer i Murillo

Quan el novembre del 2022 es va inaugurar l'exposició «Protegir Barcelona. Bombers i prevenció d'incendis, 1833-2022» al Museu d'Història de Barcelona (MUHBA), el diari *Ara* del dia 9 d'aquell mes va recollir les declaracions del director del MUHBA, Joan Roca, efectuades durant la inauguració, amb el titular: «Ni el franquisme es va atrevir a desmuntar el cos de bombers». En l'interior de la notícia s'afirmava que «a diferència de la policia o dels mestres, el franquisme no es va atrevir a tocar l'estructura ni desmuntar del cos de bombers perquè tenia tot el suport de la ciutadania i era summament eficient».

Malaauradament, aquestes paraules van ser fruit del desconeixement històric de la realitat, sovint amagada de manera intencionada. Els bombers de Barcelona no van ser privilegiats en cap sentit, i com policies i mestres van patir la repressió franquista: un terç de la plantilla va ser castigada amb sancions sense sou i feina, amb la destitució o en alguns casos, fins i tot, amb un consell de guerra i condemnes de presó. Si bé va ser el regim franquista qui va castigar els bombers, van ser altres bombers els que van investigar i delatar els seus propis companys per donar pas a la posterior repressió, tal com queda reflectit en la documentació d'aquella època. Perquè en tota guerra civil hi ha com a mínim dos bàndols, i avui parlarem dels bombers que van donar suport al bàndol franquista, amb unes dades que coneixem gràcies a una primerenca investigació del bomber barceloní Jaume Morgó l'any 1977.

L'inici de la Guerra Civil

El 17 de juliol del 1936 va tenir lloc al Marroc una insurrecció militar per enderrocar el govern legítim, constitucional i democràtic de la República espanyola i usurpar el poder. Aquesta insurrecció va ser encapçalada per una sèrie de generals, entre ells Francisco Franco, i va tenir el suport i la complicitat de sectors monàrquics, partits feixistes, partits de dretes i conservadors, i de l'Església catòlica.

L'endemà, coneguda la insurrecció al Marroc, la Unió General de Treballadors (UGT) i la Confederació Nacional del Treball (CNT) declaren una vaga general a tot l'Estat. A les Canàries i Andalusia, els principals comandaments militars s'alcen al costat dels sollevats.

El 19 de juliol la rebel·lió colpista s'estén per tot arreu, però una part de l'exèrcit es va posicionar a favor del govern de la República i els partits republicans i d'esquerres, colze a colze amb els sindicats, van agafar les armes per aturar la insurrecció. El que havia de ser un cop d'estat ràpid va fracassar i els esdeveniments es van desenvolupar a un ritme trepidant, ja que a mig Espanya els militars colpistes i els feixistes havien vençut i calia continuar lluitant per derrotar-los. Era l'inici d'una guerra civil.

A Catalunya es va derrotar els militars sediciosos i els feixistes. A partir d'aquell moment es va viure en un estat latent d'eufòria revolucionària.

Bombers considerats desafectes pels republicans

Una de les característiques del nou període revolucionari és que es van depurar els treballadors municipals que podien simpatitzar amb els sollevats o que eren declarats desafectes a la República per un motiu o altre, com ser gent de missa, per exemple, sense cap més ideologia política.

Així, pel que fa als Bombers de Barcelona, les autoritats republicanes van destituir el cap ajudant Àngel Torras, número 3 dins l'organigrama del cos; el professor de gimnàstica Fidel Bricall; el preferent Josep Petit; el primer capatàs maquinista xofer Josep Serra; el bomber de segona Esteban Muñoz; el guardamagatzem Celestino Codina Vila, i el metge Rafael Dalí.

En el cas del cap ajudant Torras i del metge Dalí, les seves destitucions van ser anul·lades, i tots dos van ser jubilats per un acord de la Comissió de Governació. La resta de bombers destituïts (el guardamagatzem Celestino Codina, el preferent Josep Petit, el bomber de segona Esteban Muñoz i el primer capatàs maquinista xofer Josep Serra), gràcies a les gestions dels seus companys de la UGT i la CNT van ser readmesos i la seves destitucions van quedar sense efecte.

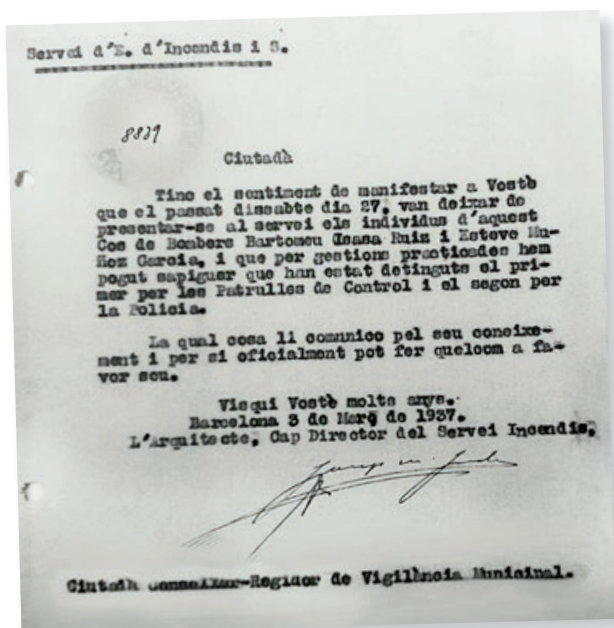

Bombers destituïts pels republicans. A la fila superior, d'esquerra a dreta: Àngel Torras, Fidel Bricall, Josep Petit i Rafael Dalí. A la fila inferior, d'esquerra a dreta: Josep Serra, Esteban Muñoz, Celestino Codina i Jacinto Calvo

El bomber Jacinto Calvo, just abans de l'esclat de la guerra es trobava a Tudela (Navarra), i a partir del 18 de juliol, al ser un territori controlat pels franquistes, no va tornar a Barcelona. Per aquest fet, primer va ser suspès de sou i feina el febrer del 1937 i posteriorment, el setembre del mateix any, va ser destituït per incompareixença. Durant la seva estada de pràcticament tres anys a Tudela, Jacinto Calvo va servir al cos de bombers de la localitat navarresa i a més es va afiliar a Comunión Tradicionalista, una formació política que va donar suport al bàndol colpista i va prestar servei en carreteres i ferrocarrils.

Tres bombers van ser detinguts i empresonats. Esteban Muñoz i Bartolomé Isasa van ser detinguts a finals de febrer del 1937, acusats de complicitat amb l'exèrcit enemic. Després de quinze dies empresonats van ser alliberats, gràcies a les gestions de companys sindicalistes del Cos. Tots dos es van reincorporar al seu parc corresponent. El xofer Pablo Garcia va ser detingut el gener del 1938 i va ser empresonat al vaixell presó *Uruguay*, acusat de falangista i espia i de complicitat amb l'exèrcit franquista.

Va ser condemnat a sis anys de presó i va restar empresonat fins a l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona. D'ell en parlem més endavant pel seu protagonisme en la repressió.

Comunicat del cap director del Servei d'Incendis al conseller de Vigilància Municipal per informar-lo de la detenció dels bombers Bartolomé Isasa i Esteban Muñoz

Bombers a la quinta columna

Gràcies als arxius dels membres del Cos de Bombers de Barcelona que es conserven a l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona hem pogut esbrinar quins van ser els bombers que van donar suport al bàndol colpista. I també quins van ser els bombers que, un cop finalitzada la Guerra Civil, van participar en la repressió del bàndol derrotat.

Els bombers barcelonins que durant la guerra van simpatitzar i col·laborar amb el general Franco es van enquadrar en l'anomenada cinquena o quinta columna. Amb aquest nom es coneix totes aquelles persones que es trobaven en territori controlat pel govern de la República i que d'amagat donaven suport al general Franco, que es van estructurar de manera clandestina en pro de la victòria del bàndol sollevant. La cinquena columna no era una organització en si, sinó un conjunt de grups feixistes que col·laboraven entre ells.

L'origen del nom de cinquena columna es atribueix al general feixista Emilio Mola, en referir-se just al principi de la guerra a l'avanç de les tropes rebels cap a Madrid. Segons el general Mola, sota el seu comandament es dirigien cap a la capital quatre columnes des de diferents punts, més una altra, la dels seus partidaris i simpatitzants que, des de dins de Madrid, treballaven amagats i clandestinament a favor de la victòria del bàndol colpista, com si fos un modern cavall de Troia. La frase tingué fortuna i d'aquí sorgí l'expressió de cinquena columna.

Alguns d'aquests bombers de la cinquena columna van militar en el partit feixista Falange Española i d'altres a Sorrotxo Blanco, una organització solidària que durant la guerra va proporcionar suport i assistència a partidaris del bàndol colpista i a catòlics perseguits per la seva fe.

La missió d'aquests bombers dins la cinquena columna consistia a fer tasques d'espionatge i passar documentació

i mapes a l'exèrcit feixista sobre zones per atacar i bombardejar, així com sobre la indústria militar, el moviment de vaixells, els llocs defensius, etc. Amb altres persones, disposaven d'emissores i de receptors de ràdio potents, per tal de transmetre i rebre informació.

Com a bombers tenien salconduits, avals i carnets de sindicats i partits d'esquerres que els feien fàcil la lliure circulació sense aixecar sospites. Això els permetia ajudar gent a passar-se a la zona controlada per Franco, amagar perseguits, auxiliar els empresonats pel govern de la Generalitat, així com les seves famílies, i també donar informació als militars rebels.

Els membres de la cinquena columna van fer tasques de sabotatge en les indústries de guerra. Pel que fa al Cos de Bombers, alguns bombers van sabotejar els vehicles del Cos per tal que no estiguessin plenament operatius. Hi va haver d'altres bombers que quan van ser mobilitzats per l'Exèrcit Popular també van fer el mateix i van passar informació a l'enemic.

Des de la cinquena columna i mitjançant el suborn d'alguns oficials republicans o la col·laboració de militars de confiança, es van fer tasques als centres de reclutament i mobilització per evitar que els seus membres fossin mobilitzats. Igualment, feien propaganda perquè els homes no s'incorporessin a les lleves requerides pel govern republicà.

També es va practicar l'anomenat «derrotisme», amb l'objectiu de propagar el desànim i la desmoralització mitjançant la difusió de rumors, consignes franquistes, notícies falses i idees pessimistes sobre el resultat dels combats, a més de subratllar les penúries i el patiment causats per la guerra, amb la finalitat de crear una moral de derrota i descreditar el govern de la Generalitat i el de la República.

Els quintacolumnistes, com a enemic interior, van ser molt perseguits pel govern de la Generalitat i el Servei d'Informació Militar (SIM), que depenia del Ministeri de Defensa, i aquells que eren detinguts podien arribar a ser condemnats a mort.

Pel que fa als membres de la cinquena columna dins el Servei d'Extinció d'Incendis i Salvament, podem citar el sotscap, Josep Sabadell, que a finals dels anys vint havia militat en el partit Unión Patriótica, de caràcter espanyolista, catòlic, tradicionalista i conservador. Sabadell va formar part de l'anomenat «grupo Santa Marina», fundat per Luys Santa Marina, pseudònim de l'escriptor falangista Luis Gutiérrez Santamarina.

Enrolat en el grup Santa Marina també trobem l'encarregat del magatzem Celestino Codina, el qual va demanar al delineant Lluís Dalmau que ocupés el càrrec de secretari de la junta sindical de bombers l'any 1937, amb la finalitat que li passés informació sobre les activitats del sindicat. Dalmau va acceptar l'oferiment.

El xofer Pablo García, del qual hem parlat anteriorment, era militant de la Falange i un dels membres més actius del grup Santa Marina. Descobert el gener del 1938, va ser detingut pel SIM i empresonat al vaixell presó Uruguay.

Qui també va estar enquadrat en el grup Santa Marina va ser el bomber i també militant de la Falange Bartolomé Isasa, que ja hem vist que va ser detingut el mes de febrer del 1937. El setembre del 1938 va ser mobilitzat per l'exèrcit republicà. El febrer del 1939 va morir a Gurb quan intentava passar-se a l'exèrcit franquista juntament amb el també bomber Manuel Alegre.

Bombers membres de la quinta columna. A la fila superior, d'esquerra a dreta: Josep Sabadell, Bartolomé Isasa i Victorino Corcho. A la fila inferior, d'esquerra a dreta: Juan Gómez, Antonio García i Lluís Dalmau

Els bombers Victorino Corcho i Juan Gómez Martínez, l'electricista Agustín Calvo i el xofer José Cot també eren militants de la Falange. Aquest darrer va marxar voluntari a fer de xofer a la Subsecretaria d'Armament l'octubre del 1937 per ordre de la Falange, per poder servir millor la causa franquista i passar informació.

Corcho, Gómez, Calvo i Cot estaven enquadrats en una cèl·lula de la cinquena columna anomenada «grupo J.M.B.», inicials de l'impressor falangista Juan Manuel Benito Ruiz, cap del mateix grup. Manuel Benito va ser detingut i afusellat el 4 abril del 1938 en una platja de Sitges juntament amb dinou persones més acusades de formar part de la quinta columna; gairebé tots ells eren militants de la Falange.

El bomber Emilio Figueras, també militant de la Falange, era el cap d'una esquadra de l'anomenat «grupo Matas», liderat per José María Matas Orriols. Dins la cinquena columna, Emilio Figueras va fer de correu de presos, va ajudar diverses persones a escapar-se i és un dels que sabem que va fer sabotatge als vehicles del Cos de Bombers, tal com ell mateix va destacar en la declaració jurada del seu expedient de depuració, de l'abril del 1939, en què afirmava que una de les seves tasques havia estat «no complementar en lo posible la reparación del material y los autos del servicio y las baterías de circulación».

El bomber Antonio García, també militant de la Falange, va estar enquadrat en el grup «Ayuntamiento» i va col·laborar amb l'organització Socorro Blanco.

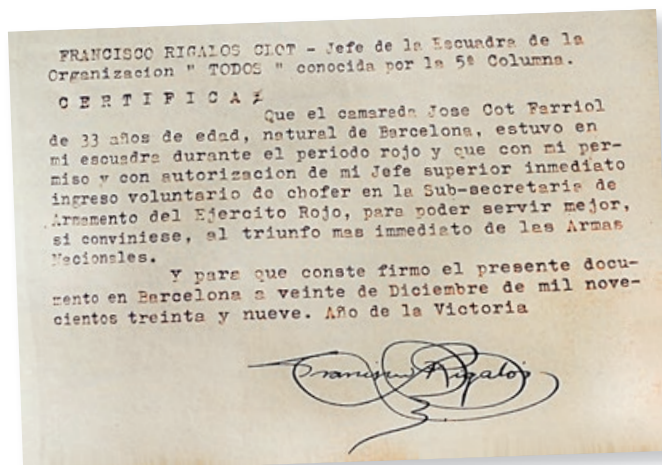
Qui també va col·laborar amb Socorro Blanco va ser el professor de gimnàstica Fidel Bricall, el qual va ser destituït el mes d'agost del 1936 per desafecte al règim revolucionari i va ser perseguit i empresonat, acusat de militar a la Falange i d'ajudar l'enemic.

El preferent Josep Petit, els xofers José Jávega i Rafael Yepes i els bombers José Beltran i Miquel Palau també van col·laborar amb Socorro Blanco, igual com el metge del cos, el doctor Rafael Dalí, el qual va auxiliar diversos condemnats per la República.

Bombers repressors

Pel que fa a la repressió franquista una vegada finalitzada la Guerra Civil, és obligat citar el bomber barceloní Jaume Morgó Reig, però no pas com a responsable, sinó com a investigador i el primer que ho va treure a la llum.

L'any 1977 Jaume Morgó va escriure un conjunt de sis articles a la revista *Alarma!*, publicats en els números del 242

Certificat expedit per Francisco Rigalos, cap de l'esquadra Todos de la cinquena columna, on es dona fe que José Cot formava part de l'organització

al 247. Aquests articles portaven per títol «Barcelona, any 1939» i s'hi explicava com van ser els primers mesos dins el Cos de Bombers de Barcelona, una vegada finalitzada la Guerra Civil amb el triomf del bàndol colpista.

Els articles són un relat de les mesures repressives del nou Ajuntament feixista i del càstig que van patir alguns bombers. De fet, la repressió va ser la continuació de la Guerra Civil però sense bombes. Era l'hora de la venjança contra el bàndol derrotat.

El primer que van fer les noves autoritats va ser decretar que tot nomenament d'un empleat públic posterior al 18 de juliol del 1936 era nul i que per tant els treballadors nomenats després d'aquesta data havien de ser despatxats automàticament, fos quin fos el seu càrrec, responsabilitat o lloc de treball. Pel que fa als Cos de Bombers de Barcelona, això va comportar la destitució de tot el personal contractat al llarg de la guerra: 203 homes.

El marc legal de la repressió va continuar amb la promulgació de la «Ley de responsabilidades políticas», adreçada a perseguir tota persona afecta a la República; la «Ley de depuración de funcionarios», que va servir de base per investigar la conducta dels funcionaris i imposar, si es creia convenient, les sancions administratives pertinents, i finalment l'ordre ministerial «Empleados provinciales y municipales. Normas para su depuración», que eren les instruccions a seguir per conèixer les activitats professionals, polítiques i ideològiques dels darrers anys de cada empleat.

El procés de depuració constava en part d'un expedient d'informació amb la declaració jurada de l'interessat i informes de la Delegación de Información e Investigación de Falange Española Tradicionalista y de las JONS i també de la policia.

I és aquí on entra en joc Pablo García, a qui ja hem citat un parell de vegades.

A la revista *Alarma!* número 243, Jaume Morgó hi escriu: «Pau García Negueruela fou un dels més destacats elements del Tribunal de Depuració —anomenat el Tribunal del set fills d'Ècija— que es va crear dintre del Cos per tal de purgar el personal i traslladar les denúncies a la Superioritat Militar, qui en fi de comptes era qui dictava el càstig corresponent».

Observem que García Negueruela és el responsable d'aquest Tribunal de Depuració, o almenys sempre és el primer a signar els informes delators i d'investigació.

Hem vist que Jaume Morgó diu que aquest tribunal era conegut entre els bombers com el «Tribunal del set fills d'È-

cija». I per què aquest nom? Morgó va adaptar el nom d'un escamot de bandolers coneguts popularment com «Los siete niños de Écija». Aquests bandolers van actuar per Andalusia a principis del segle XIX. Si els bandolers havien atemorit els andalusos, ara era aquest tribunal, compost també per set membres, qui atemoria els bombers.

Bombers que van contribuir a investigar i delatar els seus companys: A la fila superior, d'esquerra a dreta: Pablo García, José Beltrán, Agustín Calvo i Emilio Figueras. A la fila inferior, d'esquerra a dreta: Vicente Grau, José Jávega, Rafael Yepes i Emilio Gutiérrez

Aquests set bombers van formular denúncies i acusacions contra companys, els quals en alguns casos van ser jutjats en consell de guerra i condemnats a la presó. Aquestes denúncies van ser recollides en unes fitxes personals que contenien informació polític-social sobre cada bomber i era signada per tots set. Pablo García sempre signava el primer.

A més de Pablo García, trobem com a signants d'aquestes fitxes José Beltrán, Agustín Calvo, Emilio Figueras, Vicente Grau, José Jávega i Rafael Yepes, els quals hem vist anteriorment fent tasques a la quinta columna.

FABIAN COLL BORRULL (BOMBERO)

La actuación de este individuo es la siguiente

- 1º.- Individuo de izquierdas antes del movimiento.
- 2º.- Durante el se distinguió por su propaganda y su forma de habla
- 3º.- Sindicalmente pertenecía a la U.G.T. en la que desempeñó cargos de Junta y Delegado y cobrador en el cuartel de la Exposición, donde hacía servicio.
- 4º.- Este individuo tiene las dos hijas en París.

Lo firman y rubrican los 7 denunciadores -

Pablo García, José Beltrán, Agustín Calvo, Emilio Figueras, Vicente Grau, José Jávega, Rafael Yepes

Fitxa d'investigació confeccionada i signada pels set bombers mencionats com a membres del Tribunal de Depuració

Pablo García, chófer de Bomberos, Camisa Vieja. Agente de Falange N°453.	
Rafael Yepes " " afiliado a La Falange.	
Emilio Figueras, Bombero de 1º Agente de Falange N°453.	
Agustín Calvo Bombero-Electricista, afiliado a La Falange.	
José Beltrán, Bombero, admitida petición de ingreso en La Falange.	
José Jávega, chófer " " " "	
Vicente Grau " " " "	

Part posterior d'una fitxa delatora on surten els noms i la militància falangista dels signants

A més dels set bombers mencionats, qui també va participar signant moltes fitxes acusadores contra bombers va ser l'arquitecte Emilio Gutiérrez Díaz. Gutiérrez havia estat màxim comandant del Cos de Bombers de Barcelona entre el 1926 i el 1931, fins que va ser destituït enmig d'una polèmica. Al cap d'un mes de la proclamació de la República, el maig del 1931, se li va obrir un procés en què se l'acusava d'haver estripat una bandera catalana del monument de Rafael Casanova l'any 1923 i haver-ne fet draps per netejar.

FICHA DE ACUSACIÓN (DATOS DEL ACUSADOR)

Apellidos: Gutiérrez Díaz. Edad: 52 años.

Nombre: Emilio. Profesión: Ingº y Arqº.

Estado: Casado. Vecino de: Barcelona.

Natural de: Madrid. Cargo que ejerce: Dispon.

Domicilio: Paseo Gracia 113 3º.

Juro por Dios ser cierta la acusación que hago al reverso de esta ficha.

Barcelona 23 de Noviembre de 1932 Año.

Firma del funcionario.

RATIFICACIÓN.—A presencia del Sr. Juez Militar y ante mí el Secretario se afirma y ratifica en el contenido de la presente.

Barcelona 23 de Noviembre de 1932 Año de LA VICTORIA.

Fitxa d'acusació amb dades de l'acusador Emilio Gutiérrez Díaz

Durant la guerra, Gutiérrez va ser cessat com a professor de l'Escola d'Enginyers Industrials, considerat desafecte a la República, i va fugir a la zona controlada pels colpistes. També durant la guerra es va fer militant de la Falange. Amb la victòria feixista, Emilio Gutiérrez va tornar a Barcelona i va participar en processos de delació dels seus antics subordinats i també elaborant fitxes d'acusació amb informació polític-social.

Totes les denúncies i les acusacions formulades pels set bombers i l'antic cap Gutiérrez contra els seus companys van donar fruit: 25 bombers van ser sancionats amb la destitució i 48 bombers van ser sancionats amb suspensió de sou i feina, amb penes d'entre un mes, la mínima, i dos anys, la màxima. És a dir, el 28% de la plantilla, pràcticament un de cada tres bombers, va patir algun tipus de repressió.

A més, 27 bombers van patir un consell de guerra, 13 van ser condemnats a penes d'entre sis mesos i vint anys de presó, dos van ser declarats en rebel·lia, dos van ser multats i nou van veure el seu cas sobresegit.

El Cos de Bombers de Barcelona va patir una forta repressió dels vencedors colpistes. A causa de la guerra, entre morts al front, exiliats i la posterior repressió, un 20% del personal de plantilla de l'any 1936 no va continuar a partir del 1939 i, com ja hem dit, un de cada tres bombers va patir algun tipus de repressió. Tot el personal contractat al llarg de la guerra, amb un total de 203 bombers, va ser destituït.

Així doncs, afirmar, com recordàvem al principi de l'article, que «ni el franquisme es va atrevir a desmuntar el cos de bombers» és una afirmació molt agosarada i no certa. No va ser fins al 1950 que el Servei d'Extinció i Salvament de Barcelona va recuperar la xifra de personal en plantilla que tenia el 1936. És evident que la guerra, les misèries de la postguerra i la repressió franquista van ser-ne les causes. I alguns bombers també hi van tenir responsabilitat.